

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота
(магістра)**

**з теми: «ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Березенська Олена Миколаївна

Керівник:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ.....	8
1.1. Наукові підходи до аналізу феномена емоційного інтелекту.....	8
1.2. Структурні особливості емоційного інтелекту.....	17
1.3. Теоретичні засади вивчення процесу професійного самовизначення	23
1.4. Роль емоційного інтелекту у процесі професійного самовизначення майбутніх психологів	28
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	37
2.1. Організація та методи емпіричного дослідження впливу емоційного інтелекту на професійне самовизначення майбутніх психологів	37
2.2. Визначення психологічних складових основних компонентів емоційного інтелекту.....	45
2.3. Аналіз дослідження особливостей професійного самовизначення майбутніх психологів.....	54
Висновки до другого розділу.....	60
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	63
3.1. Особливості реалізації програми розвитку емоційного інтелекту у майбутніх психологів.....	63
3.2. Зміст програми розвитку емоційного інтелекту майбутніх психологів.....	68
Висновки до третього розділу.....	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах реформування освіти та зростання суспільного запиту на висококваліфікованих фахівців особливого значення набуває проблема професійного самовизначення майбутніх психологів. Вибір і побудова професійного шляху вимагає не лише ґрунтовних теоретичних знань та практичних умінь, а й розвиненої емоційної сфери, що забезпечує здатність до самопізнання, адекватної оцінки власних можливостей, ефективної взаємодії з іншими людьми. Емоційний інтелект виступає важливим чинником, який сприяє формуванню зрілої професійної ідентичності, підвищенню рівня емоційної стійкості, рефлексивності, умінню приймати виважені рішення в умовах невизначеності.

Для майбутнього психолога розвиток емоційного інтелекту є ключовим, адже саме він забезпечує здатність до емпатії, толерантності, побудови продуктивних комунікативних стратегій, що безпосередньо впливає на ефективність професійної діяльності. У цьому контексті дослідження емоційного інтелекту як чинника розвитку професійного самовизначення набуває особливої наукової та практичної значущості, оскільки воно дозволяє виявити психологічні механізми становлення особистості майбутнього фахівця та визначити шляхи оптимізації його професійної підготовки.

Огляд наукових досліджень у сфері емоційного інтелекту свідчить про високу активність та різноплановість дослідницької роботи, водночас вказуючи на певну її фрагментарність. У межах наявних теоретичних і емпіричних напрацювань виділяють кілька основних напрямів: дослідження сутності та структури емоційного інтелекту (І. Андрєєва, Р. Бар-Он, Х. Вайсбах, В. Зарицька, Д. Карузо, Н. Коврига, Д. Люсін, Дж. Майєр, Е. Носенко, П. Саловей); вивчення його адаптивних функцій (І. Аршава, С. Дерев'янка, В. Овсяннікова); аналіз можливостей розвитку та шляхів удосконалення (Г. Березюк, Г. Гарскова, М. Манойлова, М. Нгуєн, А. Ольшаннікова, В. Слепцова, Є. Яковлева, О. Чебикін, О. Філатова); а також дослідження взаємозв'язку емоційного інтелекту з професійними досягненнями, лідерськими та управлінськими якостями (Т.

Березовська, Д. Гастелло, Д. Гоулмен, В. Єрмаков, М. Манойлова, А. Мітлош, А. Петрівська). Особливо підкреслюється у працях В. Зарицької та І. Матійківої роль емоційного інтелекту як важливого чинника професійного розвитку фахівців у соціономічних професіях.

У сучасній педагогічній психології професійне становлення вважається однією з ключових проблем як теорії, так і практики. Його трактують як тривалий і динамічний процес, під час якого особистість поступово змінюється під впливом обраної професії, власної активності та соціальних чинників (О. Винославська, Н. Глуханюк, Є. Клімов, С. Максименко, А. Маркова, В. Міляєва, О. Сергєєнкова). Дослідники (Е. Зеєр, Є. Клімов, Т. Кудрявцев, В. Сластенін) виділяють у цьому процесі кілька етапів, серед яких особливо важливою є стадія професійної підготовки. Саме цей період у закладах вищої освіти визначає формування професійно значущих якостей майбутніх фахівців.

Професійна підготовка майбутніх психологів потребує врахування специфіки їхньої діяльності, зокрема високої емоційної насиченості, стресогенності, значної відповідальності та інтенсивної міжособистісної взаємодії (М. Амінов, Є. Клімов, І. Матійків, О. Тюптя, І. Юсупов), а також необхідності тісної співпраці з різними соціальними інституціями та активної участі в управлінні суспільними процесами (Л. Буркова, О. Саннікова). Удосконалення системи професійного становлення таких фахівців має відбуватися через цілеспрямований розвиток їхніх внутрішніх ресурсів, зокрема емоційного інтелекту, який є одним із ключових факторів ефективності професійної діяльності.

Значущість цієї проблеми, її недостатня наукова опрацьованість у сучасній психології та практична важливість для професійного становлення майбутніх фахівців у соціономічних галузях стали підставою для вибору теми дослідження: **«Емоційний інтелект як чинник розвитку професійного самовизначення майбутніх психологів».**

Об'єкт дослідження – емоційний інтелект як психологічна характеристика особистості майбутніх психологів.

Предмет дослідження – вплив емоційного інтелекту на розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне виявлення особливостей емоційного інтелекту і його впливу на професійне становлення майбутніх психологів, а також розробка програми розвитку емоційного інтелекту для цієї категорії фахівців.

Завдання дослідження. Для реалізації поставленої мети було визначено такі завдання:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз проблеми емоційного інтелекту як важливого чинника професійного розвитку майбутніх психологів.
2. Емпірично дослідити структурно-функціональні характеристики емоційного інтелекту студентів-психологів.
3. Визначити взаємозв'язок між рівнем розвитку емоційного інтелекту та емоційною готовністю майбутніх фахівців до професійної діяльності.
4. Розробити програму розвитку емоційного інтелекту, спрямовану на підготовку майбутніх психологів до професійної діяльності.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань психодіагностичного дослідження було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів. *Теоретичні методи* включали: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизацію основних положень теоретико-методологічних підходів до вивчення проблеми; концептуальне моделювання. *Емпіричні методи* – спостереження; анкетування; психодіагностичні методики: авторська анкета «Самооцінка рівня емоційного інтелекту», методика Н. Холла «Діагностика емоційного інтелекту», методика Т. Ільїна «Мотивація навчання у вузі», методика «Професійна спрямованість особистості» Б. Басса, методи кількісного та якісного аналізу, методи унаочнення емпіричних результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка зі здобувачами IV-го курсу першого (бакалаврського) рівня вищої

освіти та здобувачами I-го курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія. У дослідженні взяли участь 62 здобувача вищої освіти (32 здобувача IV-го курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та 30 здобувачів I-го курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти).

Теоретична значущість дослідження полягає в уточненні та систематизації наукових уявлень про емоційний інтелект як психологічну характеристику особистості майбутніх психологів, визначенні його структурно-функціональних особливостей та ролі у процесі професійного самовизначення. Результати дослідження сприяють поглибленню теоретичних знань про взаємозв'язок емоційного інтелекту та професійного розвитку студентів, що дозволяє формувати цілісну концепцію підготовки майбутніх фахівців-психологів.

Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні комплексного аналізу впливу емоційного інтелекту на процес професійного самовизначення майбутніх психологів; визначенні основних його компонентів, які найбільшою мірою сприяють формуванню професійної компетентності; виявленні механізмів використання емоційного інтелекту як ресурсу підвищення ефективності професійного самовизначення та розвитку особистісної зрілості майбутніх психологів; розробленні авторської програми розвитку емоційного інтелекту майбутніх психологів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в освітній діяльності – впровадження програм розвитку емоційного інтелекту в освітній процес майбутніх психологів, що сприятиме формуванню їх професійної компетентності та ефективного міжособистісного спілкування; в профорієнтаційній роботі – розробці рекомендацій для студентів щодо усвідомлення власних емоційних ресурсів і механізмів саморегуляції, що полегшує процес професійного самовизначення; в практичній психологічній діяльності – використання методик оцінки та розвитку емоційного інтелекту у психологічному консультуванні та тренінговій роботі зі студентами та дорослими; в науково-дослідній діяльності – як база для подальших досліджень у сфері взаємозв'язку емоційного інтелекту та

професійного розвитку, а також для розробки методичних рекомендацій для викладачів і психологів-практиків.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2025 р.); XXXI International scientific and practical conference «Scientific trends in the development of modern education» (Munich, Germany, 11-13 August 2025).

Публікації. Березенська О.М. Роль емоційного інтелекту у формуванні професійної ідентичності майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин*: Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2025 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 171–173.

Чайковська О.М., Березенська О.М. Емоційний інтелект як чинник професійного самовизначення майбутніх фахівців у галузі психології. *Abstracts of XXXI International scientific and practical conference «Scientific trends in the development of modern education», August 04-06, Munich, Germany, 2025. Pp.82-84.* URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2025/06/SCIENTIFIC-TRENDS-IN-THE-DEVELOPMENT-OF-MODERN-EDUCATION.pdf>

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (89 найменувань). Робота містить 3 таблиці та 6 рисунків.

ВИСНОВКИ

Під час аналізу наукових досліджень щодо впливу емоційного інтелекту на розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів було розглянуто сутність, засади та особливості розвитку психологічних чинників даного феномену у спеціальній психологічній літературі.

Науковий пошук показав, що у межах сучасних психологічних підходів емоційний інтелект дедалі частіше розглядається як один із провідних внутрішніх ресурсів особистості, що забезпечує здатність до ефективного вибору професійного шляху, прийняття відповідальних рішень, постановки цілей, формування професійної ідентичності.

Встановлено, що розвиток емоційного інтелекту в юнацькому віці створює сприятливі умови для глибшого розуміння життєвих пріоритетів, що значною мірою підвищує якість професійного вибору. Виявлено, що емоційний інтелект може розглядатися не лише як чинник, а й як важливий психологічний ресурс внутрішньої готовності до професійної діяльності.

У ході дослідження визначено складові емоційного інтелекту, такі як саморегуляція, емоційна усвідомленість, здатність до самопізнання, що безпосередньо впливають на мотиваційно-ціннісну та рефлексивну складову професійного самовизначення.

Обґрунтовано доцільність інтеграції розвитку емоційного інтелекту у систему супроводу процесу професійного самовизначення юнаків, що відкриває нові перспективи для підвищення ефективності освітньо-профілактичної та психолого-педагогічної роботи з молоддю.

У процесі емпіричного дослідження емоційного інтелекту та його впливу на професійне самовизначення майбутніх психологів було виявлено особливості трьох основних рівнів функціонування емоційного інтелекту: когнітивного, емоційного та поведінкового.

Результати дослідження когнітивного рівня доводять, що здобувачі розуміють емоції інших людей краще, ніж свої. Високий рівень розуміння

емоцій інших мають 88% здобувачів, розуміння власних емоцій – 53% майбутніх психологів. На емоційному рівні встановлено, що досліджувані здатні контролювати інтенсивність емоцій і викликати ту чи іншу емоцію. Встановлено, що поведінковий рівень емоційного інтелекту, проявляється у продуктивній взаємодії досліджуваних, багато з них не мають емоційних проблем у спілкуванні.

Виокремлено три групи респондентів з різним рівнем сформованості емоційного інтелекту, відповідно – низьким (36%), середнім (60%) та високим (4%). Помічено певні аспекти емоційного інтелекту, які менш розвинуті у здобувачів: низький рівень управління власними емоціями мають 62% досліджуваних, емпатії – 37% опитуваних, емоційна обізнаність на низькому рівні у 27% майбутніх психологів.

Виявлення особливостей мотиваційно-особистісної складової професійного самовизначення майбутніх психологів показало перевагу мотивації навчання «оволодіння професією» (відповідно 56,4% у бакалаврів та 58,4% у магістрів), мотивація навчання «отримання знань» спостерігається у 32,6% бакалаврів та 32,4% магістрів, мотивація навчання «отримання диплома» встановлена у незначній кількості досліджуваних (11,0% у бакалаврів та 11,2% у магістрів).

Між досліджуваними показниками емоційного інтелекту та мотивацією навчання не встановлено статистично значущих лінійних зв'язків, які би підтверджували вплив рівня емоційного інтелекту на перевагу того чи іншого типу навчальної мотивації у здобувачів освіти.

Дослідження особливостей професійної спрямованості професійного самовизначення майбутніх психологів встановило, що спрямованість «на справу» властива більшості досліджуваних бакалаврів та магістрів (відповідно 48,1% та 52,6%). Спрямованість «на спілкування, взаємодію» виявлено у 32,5% бакалаврів та 35,0% магістрів. У 16,4% бакалаврів та 12,4% магістрів переважає спрямованість «на себе».

Виявлено, що більшості досліджуваних здобувачів з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту властива спрямованість «на справу» (відповідно 32,4% бакалаврів та 36,4% магістрів). У здобувачів з низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту суттєво переважає спрямованість «на себе» (9,6% бакалаврів та 5,7% магістрів), що вказує на недостатню професійну придатність цих респондентів до майбутньої професійної діяльності психолога.

Обґрунтовано та розроблено комплексну програму розвитку емоційного інтелекту, метою якої є розвиток та вдосконалення емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти та підготовка їх до ефективної професійної діяльності.

Практичні заходи цієї програми передбачають використання різноманітних інноваційних методик, ефективність яких залежатиме від своєчасності, логічної послідовності та системності корекційних дій, а також від максимально індивідуалізованого підходу до кожного здобувача з урахуванням його психоемоційного і фізичного стану, особистих цілей та інтересів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в здійсненні ґрунтовного дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту у майбутніх психологів з урахуванням впливу досвіду професійної діяльності, особливостей навчальної програми, віку досліджуваних, гендерних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т.Ф. Виховання соціально-значущих якостей підростаючої особистості: методичний посібник / за ред. Т.Ф. Алексєєнко. Ніжин : ПП Лисенко, 2015. 192 с.
2. Анопрієнко О.В. Сім'я як чинник виникнення психоемоційних порушень підлітків. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 12. 2012. Вип. 37. С. 171–174.
3. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ - Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
4. Болкун Т.А. Чинники впливу на професійне самовизначення особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*: [зб. наук. пр.]. Сер. 12: Психологічні науки. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 32 (56). С. 153–158.
5. Бреус Ю.В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. Київ. 2015. 20 с.
6. Буркало Н.І. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Психологічний журнал*. 2019. Т.5. Вип.7. С. 34–49.
7. Варнавських Н.М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень. *Педагогіка і психологія*. 2002. №4. С. 109–115.
8. Вечірко М.С. Зміст та структура категорії професійного самовизначення майбутнього вчителя філологічних спеціальностей. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2011. 4 (45). С. 15–25.
9. Вірна Ж.П. Основи професійної орієнтації. Луцьк: РВВ «Вежа». 2009. 156 с.
10. Вілкінсон Р. Розвиток емоційного інтелекту в професійному самовизначенні. Львів: Літературна агенція Палітра. 2013. 304 с.

11. Волошина В.В. Мотиваційна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «ПереяславХмельницький держ. пед. університет ім. Г.Сковороди»*: збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип.21. С. 356–361.
12. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. Київ: ВПЦ КНУ. 2005. 425 с.
13. Головаха Є.І., Змієвська Т.В. Емоційний інтелект і його роль у професійному розвитку психолога. Київ: Наукова думка. 2016. 240 с.
14. Готтман Дж. Емоційний інтелект у стосунках. Київ: Освіта України. 2014. 256 с.
15. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.Л. Гумецької. Харків: Віват, 2019. 512 с.
16. Гуцан Л. Сучасні проблеми професійного самовизначення учнівської молоді. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення: матеріали V Міжнародної науково - практичної конференції* (24 листопада 2011 р., м. Київ): у 2 ч. Ч. 1. / уклад. Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. С. 40–48.
17. Данилюк В.М. Психологія емоцій: Основи та методи управління емоціями в професійній діяльності психолога. Харків: Фоліо. 2017. 280 с.
18. Дерев'янка С.П. Психологія емоційного інтелекту: навчально-методичні рекомендації до спецкурсу. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2023. 80 с.
19. Долинська Л.В. Особливості професійного самовизначення студентів педвузів подвійних спеціальностей. *Психологія: Зб. наук. праць*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 2(9) . Ч. 2. С. 148–155.
20. Дьоміна Г.А. Психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 2013. Т. 7. Вип. 32. С. 73–79.

21. Журавльова Л.П., Шпак М.М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (25). № 49. С. 85–88.
22. Заграй Л. Емоційний інтелект як складник професійної компетентності менеджера. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 47–54.
23. Забаровська С.М. Програма тренінгу емоційної компетентності для практичних психологів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 47–50.
24. Завязкіна Н.В., Лисенко І.П., Полудень І.В. Роль емоційного інтелекту в професійному самовизначенні підлітків. *Габітус*. 2021. № 17. С. 77–81.
25. Зарицька В.В. Теоретико-методологічні аспекти розвитку емоційного інтелекту у контексті професійної підготовки. Запоріжжя, 2010. 304 с.
26. Зарицька В.В. Емоційний інтелект як чинник ефективності професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 50. С. 117–125.
27. Єрмаков І.Г. Життєвий проект особистості: від теорії до практики: практико-зорієнтований посібник / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков. Київ : «Освіта України», 2007. 212 с.
28. Ічанська О.М., Закревська АІ. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений*. 2019. № 9(2). С. 272–276.
29. Калюжна Є.М., Бакаленко А.В. Мотиви вибору майбутньої професії випускниками шкіл. *Вісник ЗНУ: Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2016. № 1(26). С. 76–83.
30. Калюжна І.П. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник /під наук.ред. В.Р. Міляєвої. Київ : Альфа Реклама, 2019. 80 с.

31. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
32. Кононенко Л., Пилипенко Д. Місце емпатії в структурі професійних якостей соціального працівника: до проблеми розвитку професійного вигорання. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Полтава, 12–13 трав. 2022 р.). Полтава. 2022. С. 101–108.
33. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.
34. Корнієнко І.О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника. *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. №5. С. 35–38.
35. Коропецька О.М. Профорієнтація та профвідбір: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 347 с.
36. Кряж І., Левенець Н. Довіра й емоційний інтелект як предиктори суб'єктивного благополуччя у студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2018. Вип. 64. С. 2–32.
37. Кузнєцов М.А., Діомідова Н.Ю. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту : монографія. Харків: «Діса плюс», 2017. 189 с.
38. Курицина М.О. Особливості взаємозв'язку професійних настановлень та самооцінки особистості старшокласника. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 44 (68) . С. 187–192.
39. Куценко Я.М. Емоційний інтелект: проблеми діагностики. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 14. С. 417–426.

40. Кучеренко Є.В. Професійне самовизначення особистості як динамічний процес. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПНУкрани* / за ред. С.Д. Максименка. Т.ХІ. част.2. Київ. 2009. С.223–233.

41. Лозовецька В. Методологічні підходи до визначення форм підтримки особистості у професійному самовизначенні. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. пр.* Київ: Вид-во ІПТО НАПН України, 2012. № 3. С. 11–18.

42. Люсін Д.В. Опитувальник на емоційний інтелект Емінем: нові психометричні дані. *Соціальний і емоційний інтелект: від моделей до вимірювань.* 2009. С. 264–278.

43. Мартиненко О.О. Загальні особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників. *Габітус.* 2020. Вип. 16. С. 151–155.

44. Марчик В.І. Професійне самовизначення випускників у різних населених пунктах. *Освіта та наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку.* Дніпро : ДНУ ім. Олеся Гончара, 2021. С. 80–81.

45. Марчук С.В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія».* 2022. № 3. С. 20–23.

46. Матійків І.М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.

47. МакКі Е., Бояцис Р., Гоулман Д. Емоційний інтелект лідера / пер. з англ. В. Глінки. Київ. 2019. 288 с.

48. Могиляста С. Розвиток емоційного інтелекту старшокласника: Методика і результати дослідження. *European humanities studies: State and Society.* 2020. № 2. С. 74–95.

49. Москаленко В., Максьом К. Емоційний інтелект: характеристика феномену та його структурні складові. *Актуальні проблеми психології:*

збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. Т. XII, Вип. 25. С. 203–211.

50. Мачуська І. М. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17 (1). С. 474–482.

51. Мотрук Р. Проблема професійного самовизначення особистості в психолого-педагогічній науці. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2011. Вип. 16 (1). С. 184–190.

52. Нежута А.В. Психологічні особливості професійного самовизначення правоохоронців на засадах гендерного: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук 19.00.07. Харків. 2012. 20 с.

53. Неїжпапа Л.С. Професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів в системі навчально-виховної роботи університету. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 248 с.

54. Нікітіна І.В. Суб'єктивне самовизначення молодшої людини в період повноліття. Київ : КНТ, 2008. 192 с.

55. Носенко Е. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. *Психологія і суспільство*. 2004. № 4. С. 95–109.

56. Носенко Е.Л. Диспозиційні та перцептивно оцінювані характеристики емоційного інтелекту. *Вісник Харківського Університету*. Серія: «Психологія». Харків, 2002. №550, ч.1. С. 177–179.

57. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник Дніпропетровського університету*. Сер. : Педагогіка і психологія. 2012. Т. 20. Вип. 18. С. 116–122.

58. Оліховська Л.П. Теоретичні основи професійного самовизначення: психологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск « (39) С. 161–164.

59. Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості. *Психологія : реальність і перспективи : Збірник наукових праць*. Випуск 11. Рівне : РДГУ, 2018. С. 5–10.
60. Патинок О.П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутніх соціальних працівників: соціально-психологічний тренінг. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. 124 с.
61. Петриченко Л. Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна проблема. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Т. 11. № 5. С. 52–58.
62. Побірченко Н.А. Моделювання професійного самовизначення в неперервній освіті. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*: пол.-укр. журн., укр.-пол. Ченстохова. Київ , 2008. Вип. 10. С. 257–262.
63. Помиткіна Л.В. Особливості готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення. *Педагогічний процес: теорія і практика* : зб. наук. пр. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благодій. фонд ім. Антона Макаренка. Київ: Едельвейс. 2013. Вип. 2. С. 215-225.
64. Радчук Г.К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Випуск 5. С.47–54.
65. Розенберг М. Емоційний інтелект: Як досягати успіху завдяки емоціям. Львів: Видавництво Світ. 2015. 320 с.
66. Семиченко В.А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки. *Педагогічний дискурс*. 2007. Вип. 1. С. 119–127.
67. Сервачак О., Романій С. До проблеми самопізнання та самовизначення студентської молоді. *Психологія: реальність і перспективи*. 2021. № 17. С. 117–123.
68. Синявський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: навч. посіб. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 89 с.

69. Ситнік С., Малиш В. Емоційний інтелект у структурі детермінант професійного самовизначення старшокласників. *Наука і освіта*. 2024. № 2. С. 73–79.

70. Ставицька С.О. Теоретичний аналіз проблеми механізмів розвитку духовної самосвідомості особистості в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 630–645.

71. Становських З.Л. Рефлексія в структурі професійного самовизначення старшокласників. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць* / За ред. І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало. Київ, 2003. С. 642–650.

72. Стейн Стівен Дж. Переваги EQ: Емоційний інтелект та ваші успіхи. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс. 2007. 384 с.

73. Тименко М.М. Особливості організації профорієнтаційної діяльності в середніх навчальних закладах Англії та України. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 10. С. 19–22.

74. Федоренко Л.П. Психологічний супровід підвищення ефективності професійного самовизначення випускників сільських шкіл. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том. VI: Психологія обдарованості. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2019. Випуск 16. С. 369–379.

75. Федоренко Л.П. Психологічні детермінанти професійного самовизначення старшокласників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 12 : Психологічні науки: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 7 (52) . С. 143–149.

76. Філіпова І. Емоційний інтелект як засіб успішної самореалізації. *Соціальна психологія* : Український науковий журнал. 2007. № 4. С. 68–79.

77. Четверик-Бурчак А.Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса. 2015. 18 с.

78. Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації та кар'єрного розвитку. *Вчені записки Таврійського національного університету В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2020. № 3. С. 39–45.

79. Шевченко Н.Ф. Особистісні та професійні аспекти ідентичності в ранньому юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. № 1 (15). С. 152–158.

80. Шевченко Н.Ф. Навчально-професійна настанова в структурі професійної свідомості майбутніх фахівців. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 32. С. 558–571.

81. Шпак М.М. Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ. 2020. Вип. 10 (55). Т. 12. С. 125–134.

82. Ямницький В.М. Психологічний супровід як засіб гуманізації освітнього процесу гуманітарного університету. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 226–229.

83. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. 156 с.

84. Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика. Київ : Вища шк., 2006. 382 с.

85. Mayer J, Salovey P, Caruso D, Sitarenios G. Emotional intelligence as a standard intelligence. *Emotion* (Washington, DC). 2001. Vol. 1, 3. 232 p.

86. Mayer J.D. Human abilities: emotional intelligence *Annual Review of Psychology*. 2008. V.59. P. 507–536.

87. Petrides K.V. Trait Emotional Intelligence Theory. *Industrial and Organizational Psychology*. 2010. № 3. P. 136–139.

88. Scherer K.R. Componential emotion theory can inform models of emotion competence. *The Science of Emotional Intelligence: Knowns and Unknowns*. New York: Oxford University Press. 2007.

89. Di Fabio A. Emotional intelligence – new perspectives and applications. InTech: Open Access Publisher. 2011. 288 p.